

Список використаних джерел

1. Майоров О.А. Характерологические особенности личности осужденных / О.А. Майоров // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – № 3(39). – 2008. – С. 101–105.
2. Калманов Г.Б. Профилактика отклоняющегося поведения и дезадаптивных состояний сотрудников уголовно-исполнительной системы : Монография / Г.Б. Калманов, Б.Г. Бовин, В.М. Демин, А.И. Мокрецов, А.М. Раков, И.В. Рассыпина. – М. : НИИ ФСИН России. – 2008. – С. 221–242.
3. Колесникова З.А. Психокоррекционная программа "Снижение агрессивности у лиц, осужденных за насильственные преступления к

наказаниям, не связанным с лишением свободы" / З.А. Колесникова, Е.Ф. Штефан. – М. : PenalReformInternational, 2008. – 155 с.

4. Раков А.М. И человек как на ладони / А.М. Раков // Преступление и наказание. Объединенная редакция ФСИН России. – М., 2008. – № 5. – С. 9–12.

5. Штефан Е.Ф. Психокоррекция агрессивного поведения осужденных мужского пола при длительных сроках наказания : Автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Е.Ф. Штефан. – Рязань, 2008. – 25 с.

Надійшла до редколегії 02.06.16

Сергей Завадский, студ.

Институт уголовно-исполнительной службы Национальной академии внутренних дел, Киев

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ОСУЖДЕННЫХ

В статье анализируется агрессивное поведение осужденных в условиях социальной изоляции. Рассматривается анализ причин и факторов, обуславливающих возникновение и проявление агрессивного поведения в осужденных.

Ключевые слова: адаптация, агрессивное поведение, среда осужденных, тюремный статус, коррекция, поведение, конфликтность.

Sergei Zavadsky, student

Institute of Penal Service of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF PRISONERS

This article analyzes the aggressive behavior of prisoners in conditions of social isolation. The analysis of the causes and factors that determine the appearance and manifestation of aggressive behavior of prisoners is considered.

Key words: adaptation, aggressive behavior, environment of prisoners, prison status, correction, behavior, conflict.

УДК 159.923.2

Анна Іващенко, канд. психол. наук, расист

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

**ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВА ЯК ДОПОМІЖНОГО ІНСТРУМЕНТУ
КОНСУЛЬТАТИВНОГО ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ТА ПСИХОЛОГА**

У статті розглянута актуальність використання мистецтва, як допоміжного інструмента у консультуванні. Визначені психологічні підходи до розуміння мистецтва, продуктів творчості та творчого процесу. Описані критерії використання клієнт-центрованої терапії на основі експресивних мистецтв. Представлений приклад використання твору мистецтва у роботі з групою динамікою.

Ключові слова: інструменти консультування, продукти творчості.

Мистецтво є діяльністю людини, яка полягає в тому, що одна людина свідомо зовнішніми знаками передає іншим почуття, які переживає, а інші люди заражаються цими почуттями і переживають їх.

Л.М. Толстой

Початок практичної діяльності молодого спеціаліста завжди пов'язаний із різноплановими труднощами. Турбують питання щодо власної компетентності, як правильно побудувати хід роботи, як побороти власні страхи та переживання при безпосередній комунікації з клієнтом – дані запитання завжди стимулюють до творчого пошуку допоміжних консультативних інструментів та власної моделі реалізації у професійній діяльності.

Важливим аспектом діяльності саме соціального працівника, що є відмінним від діяльності психолога-консультанта, є обмеженість у часі, тобто спеціаліст за досить короткий проміжок часу має не лише встановити довірливий контакт із клієнтом, а ще й досягти певного результату у вирішенні конкретного запиту.

Особливістю консультативної діяльності соціального працівника є й те, що досить часто, його клієнт є невмотивованим до роботи над собою, не бачить потреби в особистісних змінах тощо. Одним із завдань соціального працівника постає мотивування, заохочення та зацікавлення клієнта консультативним процесом. У практиці соціальної роботи та консультування відомі приклади діяльності Вірджинії Сатір, яка працювала із сім'ями правопорушників, мотивувала їх до терапевтичної роботи та стимулювала зміни у сімейній системі [6].

Набуття досвіду супроводу клієнта та виявлення його істинного переживання, прихованої емоції, що впливають на якість життя клієнта та його соціальну адаптивність, вимагає чималих зусиль фахівця та, звичайно суттєвого, часового простору, що спонукає до пошуку

допоміжного інструментарію, який може бути корисним початківцям консультативної діяльності.

Згідно клієнт-центрованого підходу до роботи з клієнтом, його особистісне зростання, соціальна адаптація та реабілітація, соціалізація та ресоціалізація, інтеграція тощо, можливі лише за умови професійно побудованих стосунків клієнта та психолога чи соціального працівника, а також при встановленому довірливому контакті між ними. Як психолог, так і соціальний працівник можуть працювати з абсолютно різними категоріями клієнтів, які не обов'язково перебувають у складних життєвих ситуаціях (проектна діяльність, менеджмент, робота з командою/замовником тощо), або ж навпаки, знаходяться у кризовій ситуації і потребують негайного професійного втручання (переселенці, військові, що повернулись із зони бойових дій, робота із адикціями тощо). У будь-якому разі комунікативний процес спеціаліста та клієнта має емоційне підґрунтя, на яке першочергово потрібно звертати увагу, задля досягнення поставлених цілей чи то консультативної, чи то терапевтичної діяльності [8].

Одним із поширених інструментів професійної діяльності психологів та соціальних працівників є проєктивні методики, та аналіз продуктів творчості людини, що власне й допомагає діагностувати та проаналізувати психоемоційний стан клієнта. Існує безліч психотерапевтичних технік, які працюють з продуктами творчості, серед них арт-терапія, бібліотерапія, музикотерапія тощо. Так само в практичній психології зустрічається

безліч робіт, які описують безпосередньо сам консультативний процес, як спільну творчість терапевта і клієнта. Проте в контексті даної роботи, вектор уваги варто змістити на вплив творів мистецтва, як продуктів творчої діяльності, на психоемоційний стан клієнта. Беззаперечним є факт, що емоційний стан людини має властивість змінюватись від прослуховування музичного твору, від прочитання художньої літератури, від споглядання написаної картини, а також від перегляду театральної вистави, кінострічки тощо. Дані продукти творчості надихають, надають можливість пережити різні емоції разом із героями, знайти, можливо, нове джерело знання чи то розуміння особистісної проблеми [3]. Актуальним постає питання можливості використання мистецтва, як продуктів творчості, не в діагностичних цілях, а з метою розкриття емоційного фону клієнтів, що сприяє встановленню довірливого та емпатійного контакту, що в свою чергу є однією із необхідних умов особистісного зростання клієнта [9].

Мета даної роботи полягає у розкритті можливості використання творів мистецтва, як допоміжного інструменту у професійній діяльності соціального працівника чи психолога-консультанта. Зазначена мета передбачає виконання наступних **завдань**: 1) встановити взаємозв'язок між поняттями "мистецтво" та "продукт творчості"; 2) розкрити розробленість проблематики використання продуктів творчості у консультативній діяльності (не діагностичний, а процесуальний аспект); 3) визначити основні засади застосування клієнт-центрованої терапії з використанням експресивного мистецтва; 4) представити можливість використання творів мистецтва для створення відповідної групової динаміки (на прикладі навчальної групи).

Вбачається доцільним почати вивчення поставленого питання із пояснення, що розуміється в даній роботі під поняттями "мистецтво" та "продукт творчості".

Оперуючи поняттями "мистецтво" необхідно звертатись до суміжних областей знань таких як філософія, культурологія, звичайно ж психологія мистецтва та творчості. В роботах сучасного соціолога, культуролога та філософа Ж. Бодріяра зазначається, що мистецтво є певним змістовним символом, який відображає реальність. Проте автор присвячує ліву частину своїх досліджень проблемі сучасного мистецтва та "суспільства споживання" і вказує на те, що мистецтво на сьогодні є більше елементом споживання, а ніж відтворення глибинного змісту реальності. Погляди Ж. Бодріяра для проблематики, що підіймається у статті є досить суттєвими, оскільки вони дотичні до проблеми вибору творів мистецтва, які актуально використовувати у роботі з клієнтом.

У філософському енциклопедичному словнику наведене наступне визначення: мистецтво – це форма творчості, одна із форм духовної самореалізації людини за допомогою чуттєво-виразних засобів (звуку, пластики тіла, малюнка, слова, кольору, світла, природного матеріалу тощо). Особливість творчого процесу в мистецтві полягає в його нерозчленованій суб'єктивно-об'єктивній зумовленості. З'являючись як продукт творчості конкретного суб'єкта, твір мистецтва в своєму бутті знаходить надособистісний характер. Властивості змісту і форми твору мистецтва, а також засоби його сприйняття не тільки свідчать про психічну своєрідність творця, а й характеризують колективні форми переживання, спрямованість мислення, властиві культурі тої епохи, в якій творив митець [12]. Таке визначення дозволяє розуміти в даній статті мистецтво як продукт творчості.

Погляди щодо мистецтва, творчості та продуктів творчості А. Адлера, Л. Виготського, К. Роджерса, З. Фрейда, Е. Фромма тощо свідчать про те, що мистецтво є завжди продуктом творчого акту, в той час як продукт творчості ще не є мистецтвом, також науковці розглядають питання, що є творчим відкриттям, за

якими критеріями визначається продукт творчості, як мистецтво. Цікаву думку з цього приводу висловлює К. Роджерс, який під творчим процесом розуміє діяльність, що спрямована на створення нового продукту, який походить від унікальності індивіда з однієї сторони, а з іншої він обумовлений матеріалом, подіями та обставинами життя самого митця [8]. Креативний характер творчості можна припустити в тому випадку і в тій мірі, в якій людина "відкрита" до власного досвіду, так само він вважає, що саме життя і сприйняття світу є творчим актом. К. Роджерс розглядав творчість як універсальне явище: "Немає суттєвої різниці в творчості при створенні картини, літературного твору, симфонії, винахід нових знарядь убивства, розвитку наукових теорій, пошуку нових особливостей в людських відносинах або створенні нових граней власної особистості" [9]. Автор висвітлює проблему визнання творчого продукту, тобто розгляд його у історичному аспекті і вказує на те, що продукт творчості має отримати визнання у деякої групи людей в деякий момент часу, щоб даний продукт вважався твором мистецтва, хоча й зауважував щодо можливості суб'єктивності групової оцінки [8].

В роботах Є.П. Ільїна зазначається, що продукти творчості поділяються на стереотипні, креативні та девіантні. Також науковець розглядає різноманітні точки зору щодо критеріїв креативного творчого продукту і виокремлює наступні: продукт творчості має справляти враження та бути генералізованим, викликати незворотні зміни в людському досвіді, містити незвичайні сенсорні образи або трансформації, бути цінним для суспільства, має використовуватись суспільством, або представниками тієї сфери, в якій він був створений [3].

Отже, посилаючись на вищезазначене, в даній роботі твори мистецтва (образотворче мистецтво, література, кіно (художнє та документальне), театральні постанови, музичні твори тощо) розуміються, як продукти творчості.

Наступне питання, важливе до розгляду – вплив продуктів творчості на психоемоційний стан особистості. Так, О. Ранк зазначав наступне: "...насолюда художньою творчістю досягає свого кульмінаційного пункту, коли ми майже задихаємося від напруги, коли волосся стає дибки від страху, коли мимоволі ллються сльози співпереживання та співчуття. Все це почуття, яких ми уникаємо в житті і дивним чином шукаємо в мистецтві. Дія цих афектів очевидно зовсім інше, коли вони виходять з твору мистецтва, і ця естетична зміна дії афекту від болючого до блаженного є проблемою, вирішення якої може бути дано тільки за допомогою аналізу несвідомого душевного життя" [7].

Саме О. Ранк був одним із перших, хто звернув увагу не лише на глибинні аспекти та рушійні сили діяльності митця, а й на вплив творів мистецтва на, так зване, споживача. Автор вказував на те, що емоційні переживання, які виникають під час споглядання, читання тощо, є підміною тих переживань, які були раніше витіснені. Художній твір викликає разом із усвідомленими емоціями також і ті, що були витіснені раніше, які за своєю інтенсивністю набагато сильніші і часто навіть протилежно забарвлені. Між первинними та вторинними переживаннями, на думку науковця, існує тісний асоціативний зв'язок. Таким чином "споживаючи" продукт творчості, читач чи глядач може повноцінно пережити певну витіснену емоцію, що може вважатись терапевтичним ефектом [7].

Погляди автора на функціонування свідомого та несвідомого у процесі сприйняття продуктів творчості, дають підставу стверджувати, що використання творів мистецтва у роботі консультанта може бути ефективним.

Цікаву точку зору про вплив продуктів творчості, а саме кіно, наглядача та психологічне підґрунтя даного процесу знаходимо у роботах відомого французького кінорежисера Жана-Люка Годара. Митець вказує на

те, що кіно неодмінно має бути інструментом науки і трактує кінематографічний процес через механізм проекції. Ж.-Л. Годар визначає кіно як проекцію із середини та говорить про глибинний зв'язок кіно та психоаналізу. З. Фрейд зазначав, що внутрішнє сприймання є витісненим, а його зміст, зазнаючи певного викривлення, входить у свідомість у формі зовнішнього сприйняття. Отже, проекція є класичною моделлю переходу внутрішнього у зовнішнє, а також переходу враження у самопрояв. Власне, Ж.-Л. Годар визначав ситуацію глядача наступним чином "...доцільно розглядати себе в якості суб'єктів, які споглядають об'єкт, що відображає дещо в самих суб'єктах". Дане розуміння кінематографіста повноцінно відтворює визначення проекції у фрейдівському сенсі [13].

Не менш значимою з окресленої проблематики є точка зору Л.С. Виготського. "Ми ніколи не зможемо сказати точно, чому саме нам сподобався той чи інший твір; словами майже неможливо виразити суттєвих та важливих сторін того переживання, що виникає". Хоча науковець в деякій мірі критикував психоаналітичні погляди щодо рушійних сил діяльності митця, він вважав, що мистецтво здійснює своєрідний терапевтичний вплив як на художника, так і на глядача. Автор вважав мистецтво засобом залагодження конфлікту з несвідомим, без "впадіння" в невроз [2].

Такі роздуми авторів, щодо зв'язку продуктів творчості та їх терапевтичного впливу засвідчують доцільність та можливість використання різноманітних творів мистецтва у діяльності як психолога, так і соціального працівника.

Важливим аспектом консультативного процесу є підтримка та супровід клієнта у його переживання, з метою повноцінного проживання емоції і як результат – вивільнення конструктивної та творчої енергії особистості, що сприяє розвитку адаптивних механізмів та підвищенню рівня повноцінного функціонування у суспільстві [4]. Швидкість розпізнавання істинного переживання клієнта залежить від професійного досвіду, відповідно, молодому спеціалісту на допомогу можуть прийти не лише знання основних засад клієнт-центрованої підходу, а й особливості використання клієнт-центрованої терапії на основі експресивних мистецтв. Ідея використання експресивних мистецтв у клієнт-центрованій терапії належить Наталі Роджерс, дочці засновника зазначеного підходу К. Роджерса. Огляд клієнт-центрованої терапії на основі експресивних мистецтв демонструє досвід використання мистецтва у психотерапевтичній та консультативній діяльності.

Відомо, що однією із найважливіших умов розвитку особистості клієнта є емпатичне прийняття його терапевтом. Тож, не випадково К. Роджерс відмічає зв'язок творчого спрямування особистості з емпатійністю. Емпатія сприяє перетворювальній творчості [8].

Згідно такої думки, припускаємо, що споглядання творчості та робота з продуктами творчості сприяє підвищенню рівня емпатійних здібностей спеціаліста.

Апелюючи до робіт Н. Роджерс, складно не погодитись із авторкою в тому, що творча життєва енергія людини є частиною психотерапевтичного процесу, творчість і терапія подібні: те, що є творчим, часто виявляється терапевтичним, те, що терапевтичне, часто представляє собою творчість. Терапія на основі експресивних мистецтв використовує різні мистецтва – живопис, скульптуру, музику, літературу, а також імпровізацію, з метою стимулювання особистісного зростання, розвитку та "зцілення" особистості. Використовувати мистецтво експресивно – це значить увійти у внутрішній світ для того, щоб виявити переживання, що знаходяться в ньому [10-11].

Варто звернути увагу на те, що Н. Роджерс розглядала використання експресивного мистецтва з позиції включення у творчий процес клієнта та з позиції аналізу продуктів творчості. І саме Н. Роджерс звернула увагу на відмінність ви-

користання експресивної терапії у гуманістичній концепції та аналітичній моделі арт-терапії, де зазначала, що експресивна терапія направлена не на діагностику, а на безпосередній процес роботи з емоціями клієнта [10-11].

Отже, використання експресивного мистецтва у консультативній роботі передбачає залучення до консультативного процесу і розуму, і тіла, і звичайно, емоційної рефлексії, що активізує інтуїтивні здібності клієнта, його уяву, логічне та лінійне мислення. Такий процес є потужною інтегруючою силою, коли клієнт проявляє себе за допомогою образів, він може швидше досягнути власний внутрішній світ. Експресивне мистецтво ніби відкриває клієнту новий емоційний вимір. Залучення мистецтва до консультативного процесу надає клієнту можливість використання "неконтрольованих та вільних частин власного Я". Робота з клієнтом у такому випадку може відбуватись на різних рівнях: сенсорному, кінестетичному, понятійному та емоційному [11].

Віокремлюють наступні принципи клієнт-центрованої терапії на основі експресивних мистецтв: 1) всі люди мають природну здатність до творчості; 2) творчість зцілює; 3) експресивний продукт несе важливі повідомлення індивіду; 4) саме процес творчості є глибоко перетворювальним; 5) особистісне зростання досягається за допомогою самоусвідомлення, саморозуміння та інсайту при зануренні в емоції; 6) переживання і емоції є джерелом енергії, яка може бути вивільнена та перетворена за допомогою експресивних мистецтв; 7) експресивне мистецтво – супроводжує несвідоме, що дозволяє виразити невідомі фрагменти особистості клієнта і, таким чином, висвітлити нову інформацію і досягти нового усвідомлення; 8) особистісне зростання клієнта забезпечується теплими, емпатичними, відкритими, чесними, конгруентними та турботливими стосунками, які вибудовує консультант у взаємодії [10].

Закінчити теоретичний огляд особливостей та доцільності використання продуктів творчості, як допоміжного інструменту соціального працівника та психолога-консультанта хотілося б цитатою Н. Роджерс, що надихає на подальші відкриття та експерименти не лише у консультативній, а й в педагогічній діяльності: "...завдяки експресивному мистецтву ми подорожуємо всередину себе, занурюємось у несвідоме та усвідомлюємо нові аспекти власного Я, таким чином отримуємо нове бачення та нові можливості. Потім, встановивши зв'язок хоча б з ще однією людиною в емпатичному оточенні, ми навчаємось засобом встановлення зв'язків із спільнотою людей. По мірі того як ми навчаємось бути автентичними та володіти новими можливостями в межах невеликої спільноти, ми починаємо відчувати все більше натхнення, що просуває нас до більш широкого соціального кола. В такому випадку ми здатні не лише до споглядання творчості, а й до співтворчості та співробітництва, досягненню нашої мети та реалізації наших сил. Все це у поєднанні із співчуттям та співпереживанням поєднує людину зі світом – іншими культурами та природою" [10].

Для ілюстрації використання продуктів творчості, як допоміжного інструменту консультанта та соціального працівника, нижче представлена робота з навчальною групою.

За результатами проведеної роботи припускається, що використання продуктів творчості актуалізується в роботі з невмотивованою, слабкомотивованою, або не підготовленою аудиторією, при необхідності інтенсифікації консультативного/терапевтичного процесу і створення групової динаміки.

Робота проводилася в групі студентів спеціальності "соціальна робота".

Основні запити студентської аудиторії, що були сформульовані на занятті: 1) як спілкуватись "без комплексів"; 2) як долати бар'єри у спілкуванні; 3) як без страху спілкуватись із клієнтом.

Мета заняття: ознайомлення з основними навичками професійної комунікації – емпатія та рефлексивне слухання, рефлексія та саморефлексія. Завдання, що передбачали реалізацію поставленої мети: зацікавити та залучити в групову роботу максимальну кількість учасників групи; розвинути навички диференціювання власних емоцій у спілкуванні; навчити розпізнавати техніки емпатійного прийняття та рефлексивного слухання, з метою використання їх у професійній комунікації.

Використання продуктів творчості виступало в якості одного із елементів роботи з навчальною групою. Студентам до ознайомлення було запропоновано прочитати невеликий фрагмент із художнього твору А. Ренд "Джерело". Фрагмент, присвячений тематиці розчарування в професійній діяльності соціального працівника, пошук істинного джерела радості, марносластво та гордіня у професійній діяльності, маніпулятивна міжособистісна взаємодія. Запитання, з якими працювала аудиторія: 1) писати особистість героїні (потенційний клієнт соціального працівника); 2) встановити істинний запит героїні; 3) встановити істинні переживання головної героїні. Визначити, про які якості особистості говорять її переживання; 4) описати особистість героя діалогу (потенційний консультант); 5) визначити техніку емпатійного прийняття і рефлексивного слухання в діалозі; 6) встановити психотерапевтичну інтервенцію в діалозі і визначити її мету; 7) обґрунтувати чи був досягнутий "правильний" ефект діалогу, тобто встановлений довірливий контакт для подальшої співпраці; 8) описати власні емоційні переживання від прочитаного тексту.

Усі присутні виявили зацікавленість до художнього твору. Даючи текст на самостійну обробку, цілеспрямовано не було озвучено автора і назву твору. Частина студентської аудиторії, після прочитання фрагменту, самостійно знайшли книгу з бажанням прочитати її повністю.

Дискусія розпочалася з елементарних питань: про що уривок, яку смислову насиченість він в собі несе, ставлення студентів до героїв і до діалогу в цілому. Це дозволило "включити" аудиторію і перейти до обговорення заздалегідь сформульованих питань. Обговорення діалогу дозволило наблизитися до особистих та хвилюючих тем студентів, таких як: самовизначення в професійній діяльності, дитячо-батьківські стосунки, проблема самостійного вибору і задоволення своїх бажань, проблема сепарації, проблема жіночності і мужності. Така динаміка підтвердила припущення, щодо актуальності використання продуктів творчості, як допоміжного консультативного інструменту.

Що стосується, поставленої мети заняття, то вона, безумовно, була досягнута. У деяких моментах навіть не доводилося фасилітувати, учасники вільно "розкривалися", вступали в дискусію між собою, висловлювали протилежні думки, при цьому демонстрували повагу до співрозмовника, в аудиторії переважали "я-висловлювання". В цілому занят-

тя дозволило встановити довірливий контакт з групою, який вплинув на подальшу співпрацю.

Посилаючись на практику роботи із навчальними та психотерапевтичними групами, практику сімейного та індивідуального консультування, хочеться зауважити, що використання експресії та продуктів творчості можуть бути ефективними у всіх зазначених випадках. Звичайно, технологія використання продуктів мистецтва і, як наслідок, робота з емоціями, що виникли у процесі "споживання" продуктів творчої діяльності потребують детального дослідження та вивчення. Особливої уваги тут вимагають параметри добору мистецького твору, мета використання, параметри кіно та музичної продукції тощо. Відкритим для дослідження залишаються питання тривалості або об'єму твору мистецтва, який може бути достатнім для того, щоб клієнт був налаштований на відвертість у роботі та інше. Проте, такий широкий спектр питань окреслює перспективу майбутніх досліджень у галузі соціальної роботи, соціальної реабілітації, консультування та психотерапії.

Список використаних джерел

1. Бурлачук Л.Ф. Психотерапия: учебник для вузов / Л.Ф. Бурлачук, А.С. Кочарян, М.Е. Жидко. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 496 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2016. – 448 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 434 с.
4. Кочарян А.С. Клиент-центрированная психотерапия как невербальная практика / Психотерапия как невербальная практика: коллективная монография; под ред. А.С. Кочаряна. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 260 с.
5. Кочарян И.А. Психотравмирующий опыт предательства: механизмы и психотерапия / Психотерапия как невербальная практика: коллективная монография; под ред. А.С. Кочаряна. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 260 с.
6. Николс М. Семейная терапия. Концепции и методы / М. Николс, Р. Шварц; пер. с англ. О. Очкур, А. Шишко. – М.: Эксмо, 2004. – 960 с.
7. Ранк О. Миф о рождении героя (Психологическая интерпретация мифологии) / Отто Ранк. – Ваклер: Рефл-бук, 1997. – 252 с.
8. Роджерс К. Консультирование и психотерапия: новейшие подходы в области практической работы: [пер. с англ.] / Карл Роджерс. – М.: Психотерапия, 2008. – 512 с.
9. Роджерс К. Клиентцентрированный /человекоцентрированный подход в психотерапии / К. Роджерс; сост. А.Б. Орлов // Психологическое консультирование и психотерапия: сб. ст. – М.: Вопросы психологии, 2004. – 216 с. (Б-ка журнала "Вопросы психологии").
10. Роджерс Н. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств / Н. Роджерс; сост. А.Б. Орлов // Психологическое консультирование и психотерапия: сб. ст. – М.: Вопросы психологии, 2004. – 216 с. (Б-ка журнала "Вопросы психологии").
11. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс; сост. А.Б. Орлов // Психологическое консультирование и психотерапия: сб. ст. – М.: Вопросы психологии, 1990. – 208 с. (Б-ка журнала "Вопросы психологии").
12. Философия: Энциклопедический словарь / ред.-сост. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004.
13. Ямпольский М. Жан-Люк Годар. Страсть. Между черным и белым / М. Ямпольский. – Изд.: Совместное издание Министерства иностранных дел Франции и Министерства культуры Швейцарии к ретроспективному показу фильмов Жана-Люка Годара в Советском Союзе, 1991. – 156 с.

Надійшла до редколегії 22.06.16

Анна Иващенко, канд. психол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТА КОНСУЛЬТАТИВНОГО ПРОЦЕССА СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА И ПСИХОЛОГА

В статье рассмотрена актуальность использования искусства как вспомогательного инструмента в консультировании. Определены психологические подходы к пониманию искусства, продуктов творчества и творческого процесса. Описанные критерии использования клиент-центрированной терапии на основе экспрессивных искусств. Представлен пример использования произведения искусства в работе с групповой динамикой.

Ключевые слова: инструменты консультирования, продукты творчества.

Anna Ivashchenko, PhD
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE ART AS A TOOL OF COUNSELLING PROCESS IN THE ACTIVITY OF SOCIAL WORKERS AND PSYCHOLOGISTS

The article is devoted to the relevance of using art as a tool of counseling. Psychological approaches to understanding art, product of creativity and the creative process are identified. The features of using client-centered therapy based on expressive arts are described. Example of the work with art in dealing with group dynamics is presented in the article.

Keywords: counseling tools, products of creativity.